

دانشگاه حکیم سبزواری

دانشکده‌ی ادبیات و علوم انسانی

پایان‌نامه برای دریافت درجه‌ی کارشناسی ارشد (M.A.)
رشته‌ی زبان و ادبیات فارسی

بررسی خوارق عادات (معجزه - کرامت - استدراج)

در مثنوی معنوی و مقایسه با دیدگاه اهل شیعه

استاد راهنما:

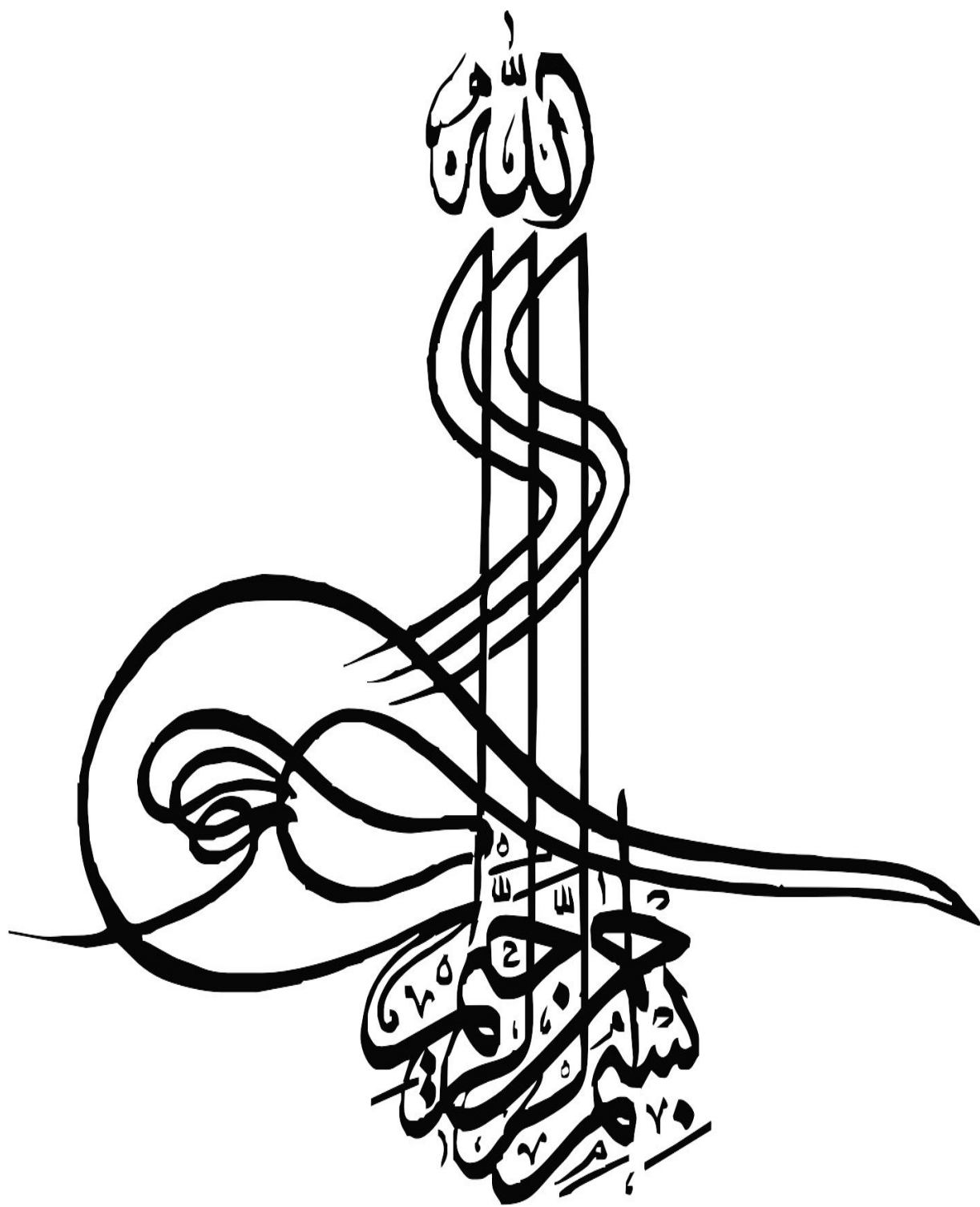
دکتر عباس محمدیان

استاد مشاور:

دکتر علی تسنیمی

نگارش:

زهرا بیگم بطحائیان

تقدیم به

به نام و یاد خداوندی که نعمت بزرگ پدر و مادر را بر سر فرزندان ارزانی داشت. به نام او که پدر و مادر را منت و نعمت قرار داد.

مکسر و قدر دانی فراوان خدمت پدر و مادر عزیزم به خاطر تمامی زحماتی که در دوران پر فراز و نشیب زندگی ام متحمل شدند.

تقدیم به پدرم، او که سپید موی کشت تا سپید موی کردم و وجود کرشمه برایم آرامش قلب است.

تقدیم به مادرم، او که دل مهربانش، دلواپس و دلواپسی های من است و دعایش تنها دارایی لحظه لحظه ی زندگی ام.

تقدیم به خواهرانم، به ویژه کوچک ترین خواهرم، فرزانه، که کوچک است، اما روحی بزرگ و متعالی دارد.

و تقدیم به خواهرزاده هایم که حضورشان مایه ی آرامش من است.

شکر و قدردانی

سپاس خالق هستی را، نخستین معلّم که انسان را عقل و اندیشه بخشید و وجود خاکی آدمی را به چراغ علم و دانش منور نمود. اعتراف می‌کنم که نه زبان شکر او را دارم و نه توان تشکر از بندگان او، و اما بر حسب وظیفه؛ سپاس و تقدیر بی‌کران و خالصانه تقدیم به محضر استاد وارسته و فرزانه‌ام، جناب آقای دکتر عباس محمدیان، بزرگواری که افتخار دو سال شاگردی در محفل علم ایشان را داشته‌ام و علاوه بر غنای دانسته‌هایم که از چشمه‌ی جوشان فرزاندگی ایشان است، درس تواضع، وارستگی، صبر از محضر ایشان آموختم؛ و اعتراف می‌کنم که بدون راهنمایی‌های ایشان نگارش این پایان‌نامه بسیار مشکل می‌نمود؛ و همچنین، تقدیم به محضر استاد عزیزم، جناب آقای دکتر علی تسنیمی مشاور فرهیخته‌ی این پایان‌نامه.

دانشگاه حکیم سبزواری

فرم چکیده‌ی پایان‌نامه‌ی دوره‌ی تحصیلات تکمیلی

دفتر مدیریت تحصیلات تکمیلی

نام خانوادگی دانشجو: بطحائیان	نام: زهرا بیگم	شماره دانشجویی: ۸۸۱۳۳۲۱۲۴۲
استاد راهنما: دکتر عباس محمدیان	استاد مشاور: دکتر علی تسنیمی	
دانشکده: ادبیات و علوم انسانی	رشته: زبان و ادبیات فارسی	
مقطع: کارشناسی ارشد	تاریخ دفاع:	تعداد صفحات:
عنوان پایان‌نامه: بررسی خوارق عادات (معجزه- کرامت- استدراج) در مثنوی معنوی و مقایسه با دیدگاه اهل شیعه		
کلیدواژه‌ها: خرق عادت، معجزه، کرامت، استدراج، سحر، ولایت، انبیا و اولیا، قانون علیّت.		
<p>یکی از مباحث مهمی که ذهن انسان‌ها را از روزگار قدیم تا به حال به خود مشغول داشته، افعال خارق‌العاده‌ای است که فوق قدرت بشر می‌نماید، اما توسط عدّه‌ای خاص از افراد بشر رخ داده است. در قرآن مجید یکی از موضوعات مهم که به طور گسترده به آن پرداخته شده معجزات پیامبران و کرامات برگزیدگان حق است. اعمال خارق‌العاده، ذهن بیشتر متفکران اسلامی را به خود مشغول داشته است که باعث گردیده پژوهش‌های فراوانی در این باره انجام دهند. از آن‌جا که بخش گسترده‌ای از ادبیات فارسی را عرفان و تصوّف تشکیل داده است و موضوع ولایت و به تبع آن خوارق عادات یکی از موضوعات مهم عرفانی است؛ لذا این موضوع در ادبیات ما، بازتاب وسیعی دارد. در این پایان‌نامه بر آنیم تا به تعریف و تبیین خوارق عادات پردازیم و همچنین رابطه‌ی ولایت تکوینی و خوارق عادات را مورد بررسی قرار داده و به تحقیق و تفحص دیدگاه مولانا در کتاب مثنوی در مورد خوارق عادات (معجزه- کرامت- استدراج) پردازیم و نقاط اشتراک و افتراق دیدگاه مولوی با علما و عرفای شیعی را در مورد خوارق عادات مورد بررسی قرار دهیم.</p>		

فهرست مطالب

پیش‌گفتار ۱

فصل اول: خوارق عادات و انواع آن

بخش اول: تعریف خرق عادت ۷
معنای لغوی و اصطلاحی خرق عادت ۷
علل و اسباب خرق عادت ۹
خوارق عادات و علوم طبیعی ۱۴
سبب حدوث خوارق از نگاه مولوی در مثنوی ۱۵
اهداف و ره آورد خوارق عادات ۲۰
بخش دوم: علّیت و خوارق عادات ۲۶
قانون علّیت ۲۶
قرآن و قانون علّیت ۳۰
علّیت در روایات معصومین (ع) ۳۲
معجزه و اصل علّیت ۳۳
خوارق عادات و قانون علّیت از نظر مولوی در مثنوی ۳۶
بخش سوم: اقسام خوارق عادات و تعاریف آنها ۴۴
اقسام خوارق عادات ۴۴
وجوه مشترک و افتراق بین خوارق عادات ۴۶
استدراج ۵۲
سحر ۵۵
مخرقه و ارهاص ۵۷

- معنای لغوی معجزه ۵۷
- معنای اصطلاحی معجزه ۵۹
- قرآن و معجزه ۶۰
- دیدگاه متکلمان در مورد معجزه ۶۳
- الف- اشاعره ۶۳
- ب- معتزله ۶۴
- ج- متکلمان شیعه ۶۴
- اعجاز از نظر عرفا ۶۶
- تعریف معجزه از دیدگاه متفکران غرب ۶۷
- الف- اعجاز امری شگفت انگیز ۶۷
- ب- اعجاز امری معنا دار ۶۷
- ج- اعجاز هماهنگی رویدادها ۶۸
- د- تبیین ناپذیری اعجاز ۶۸
- اجزا و شرایط معجزه ۶۹
- ۱.خلاف عادت ۷۰
- ۲.فعل خدا ۷۱
- ۳.مطابقت با ادعا ۷۱
- ۴.تحدی و عدم امکان معارضه ۷۱
- ۵.مقارنت تحدی ۷۲
- ۶.از قدرت انسان خارج بودن ۷۲
- اقسام معجزه ۷۲
- ۱.فعلی و عدمی ۷۳
- ۲.به حسب نوع تصرف (واقعی، خیالی، عقلی) ۷۳
- ۳.به اعتبار فاعل (خدا، ملایکه، پیامبر) ۷۴

۷۴	۴. به اعتبار منشأ صدور (قوه‌ی نظری و عملی)
۷۴	۵. به اعتبار امکان صدور آن از دیگران
۷۴	۶. به اعتبار زمان (ارهاص و اعجاز)
۷۵	۷. به اعتبار امکان (تعذر جنس و وصف)
۷۵	۸. به اعتبار غایت
۷۶	فاعل معجزه
۷۷	اعجاز فعل نبی
۷۹	اعجاز فعل خدا و نبی
۸۰	معنای لغوی و اصطلاحی کرامت
۸۳	پیشینه و سیر کرامات و اهمیت آن در نظر صوفیه
۸۵	اثبات کرامات اولیا
۹۳	انواع کرامات
۹۷	دیدگاه منکلمان درباره‌ی کرامت
۹۹	دیدگاه عرفا درباره‌ی کرامت
۱۰۳	نگاهی به کرامات امامان معصوم (ع)

فصل دوم: ولایت و رابطه‌ی آن با کرامت

۱۰۹	بخش اول: تعریف ولایت و انواع آن
۱۰۹	تعریف لغوی و اصطلاحی ولایت
۱۱۳	انواع ولایت
۱۱۴	۱. ولایت تکوینی
۱۱۵	۲. ولایت تشریحی
۱۱۵	۳. ولایت شرعی
۱۱۶	ولایت تکوینی از نظر قرآن

۱۱۷ معجزات انبیا در قرآن
۱۲۰ بخش دوم: ولایت تکوینی و خوارق عادات
۱۲۰ رابطه‌ی ولایت تکوینی و خوارق
۱۲۳ بخش سوم: دیدگاه مولوی در مورد معجزه و رابطه‌ی کرامت با ولایت
۱۲۳ دیدگاه مولوی در مورد معجزه
۱۲۶ کرامت و رابطه‌ی آن با ولایت از دیدگاه مولوی

فصل سوم: خوارق عادات (معجزه - کرامت - استدراج) در مثنوی و مقایسه با دیدگاه اهل شیعه

۱۳۷ بخش اول: معجزات انبیا
۱۳۷ آدم
۱۴۱ معجزه‌ی ادریس (ع)
۱۴۳ معجزه‌ی نوح (ع) در مثنوی
۱۴۶ صالح (ع) در مثنوی
۱۵۰ معجزات ابراهیم (ع) در مثنوی
۱۵۱ ابراهیم (ع) و آتش نمرود
۱۵۲ ابراهیم (ع) و چهار مرغ
۱۵۵ تبدیل شدن ریگ به آرد در دست ابراهیم (ع)
۱۵۶ پشه و نمرود
۱۵۷ یوسف (ع) در مثنوی
۱۶۱ معجزات موسی (ع) در مثنوی
۱۶۲ عصای موسی (ع)
۱۶۶ موسی (ع) و ید بیضا
۱۶۸ رود نیل و موسی (ع)

- ۱۷۱ موسی(ع) و طور سینا
- ۱۷۲ جوشان شدن چشمه‌ها از سنگ برای قوم موسی(ع) در بیابان
- ۱۷۴ دچار شدن مزارع بر اثر اجابت دعای موسی(ع) به آفت ملخ و قحطی
- ۱۷۶ درخواست مردی از موسی(ع) در مورد آموزش زبان چهارپایان و پرندگان
- ۱۷۸ معجزات حضرت داوود(ع)
- ۱۷۹ صنعت داوود(ع)
- ۱۸۰ پیروزی داوود(ع) بر جالوت
- ۱۸۱ داوری داوود(ع)
- ۱۸۴ معجزات سلیمان(ع) در مثنوی
- ۱۸۷ سخن گفتن سلیمان(ع) با مرغان
- ۱۸۷ تسلط بر باد
- ۱۸۸ سلیمان(ع) و مور
- ۱۸۹ خاتم سلیمان(ع)
- ۱۹۰ سلیمان(ع) و پشه
- ۱۹۱ سلیمان(ع) و بلقیس
- ۱۹۴ رستن گیاه عقاقیر در مسجد الاقصی و سخن گفتن سلیمان(ع) با آن
رستن گیاه خرّوب در گوشه‌ی مسجد الاقصی و به سخن آمدن و نام و خاصیت خود را
به سلیمان گفتن و غمگین شدن سلیمان(ع) از آن
- ۱۹۵ زکریّا(ع) در مثنوی
- ۱۹۶ یحیی(ع) در مثنوی
- ۱۹۸ معجزات حضرت عیسی(ع) در مثنوی
- ۱۹۹ سخن گفتن عیسی(ع) در گهواره
- ۲۰۰ عیسی(ع) و زنده کردن مردگان، شفا دادن بیماران و بینا کردن کوران
- ۲۰۳ عیسی(ع) و ساختن مرغ از گل

- ۲۰۵ عیسی (ع) و مائده‌ی آسمانی
- ۲۰۶ بر روی آب رفتن عیسی (ع)
- ۲۰۷ عیسی (ع) و رنگرزی
- ۲۰۸ محمد (ص)
- ۲۰۹ معجزات پیامبر اکرم (ص) در مثنوی
- ۲۱۰ قرآن مجید
- ۲۱۱ معراج
- ۲۱۵ شق القمر
- ۲۱۶ استن حنانه
- ۲۱۷ تسبیح سنگریزه
- ۲۱۹ سلام کردن سنگریزه و درخت بر حضرت محمد (ص)
- ۲۲۱ تبدیل شدن سنگلاخ به مزرعه
- ۲۲۱ کژ ماندن دهان مردی که نام محمد (ص) را مسخره کرد
به فریاد رسیدن رسول اکرم (ص) کاروان عرب را در بیابان و سیراب کردن آن
- ۲۲۲ کاروان تشنه
- ۲۲۴ گواهی دادن طفل شیرخوار بر رسالت پیامبر اکرم (ص)
- ۲۲۵ ربودن کفش مصطفی (ص) توسط عقاب و فرو افتادن مار سیاه از آن
- ۲۲۵ سیل مکه
- ۲۲۷ ردّ الشمس
- ۲۲۸ بخش دوم: کرامات اولیا
- ۲۲۹ کرامت شیخ شیبان راعی
- ۲۳۰ کرامت احمد خضرویه
- ۲۳۱ کرامت ابراهیم ادهم
- ۲۳۲ کرامات درویشی که در کشتی او را متهم به دزدی کردند

۲۳۳	حیرانی حاجیان در کرامات زاهدی که در بیابان تنها بود.....
۲۳۴	کرامت شیخ اقطع و زنبیل بافتن او با دو دست.....
۲۳۱	بینا شدن شیخ ضریر در هنگام قرائت قرآن.....
۲۳۷	دقوقی و کرامتش.....
۲۳۹	کرامت شیخ عبدالله مغربی.....
۲۴۰	مژده دادن ابویزید از زادن ابوالحسن خرقانی.....
۲۴۲	قصه‌ی ما اعظم شأنی گفتن ابویزید.....
۲۴۳	حکایت شیخ محمد سرزی غزنوی.....
۲۴۵	حکایت مرید شیخ حسن خرقانی و کرامات شیخ.....
۲۴۸	بخش سوم: سحر و استدراج.....
۲۴۸	سحر.....
۲۵۴	استدراج در مثنوی.....
	بخش چهارم: نقاط اشتراک و افتراق دیدگاه مولوی با علما و عرفای شیعی در مورد خوارق عادات و
۲۵۵	نظام اسباب و مسببات و قانون علّیت عمومی.....
۲۶۷	نتیجه‌گیری.....
۲۷۱	فهرست منابع و مآخذ.....
۲۹۲	فهرست نام کسان.....
۲۹۷	فهرست آیات.....
۳۰۰	فهرست روایات.....
۳۰۱	فهرست اصطلاحات عرفانی، فلسفی و کلامی.....

پیش‌گفتار

در میان حوادث و پدیده‌های جهان آفرینش که همگی طبق نظم و قانون خاصی در عالم هستی به ظهور می‌رسند، گاه حوادثی رخ می‌دهد که این نظم و قانون و عادت معمولی را در هم می‌شکند و از راهی دیگر تحقق می‌یابد. نمونه‌ای از آن را می‌توان در معجزات انبیا و کرامات اولیا و کارهای مرتاضان و دراویش مشاهده کرد.

در ابتدای بحث، از این اعمال به ظاهر خارج از نظم و قانون طبیعی، باید به این سؤال پاسخ داد که چنین کارهایی در جهانی که سراسر از قانون کلی علت و معلول تبعیت می‌کند، چگونه حادث می‌گردد؟ آیا قوانین جهان از استثناهایی برخوردار است؟ و یا به گونه‌ای دیگر باید به این موضوع نگریست؟

در حقیقت شناخت بشر از علل، ناقص است و قوانین جهان منحصر در آن چه که افراد بشر می‌شناسند، نیست. باید دانست که این حوادث از عللی برخوردارند که در محدوده‌ی دنیای مادی نیستند؛ بلکه در گستره‌ای فراتر از دنیای مادی باید آن‌ها را جست و علل زیادی فراتر از عالم ماده وجود دارد که در رأس تمام آن‌ها علت‌العلل؛ یعنی ذات لایزال الهی قرار دارد و همه‌ی علت‌ها به او ختم می‌شود و در واقع هر حادثه‌ای در جهان هستی در نهایت به اراده‌ی الهی ختم می‌شود.

حوادث خارق‌العاده در عالم با توجّه به شخصی که این اعمال را انجام می‌دهد و انگیزه‌ای که باعث حدوث آن‌ها می‌شود و زمان و مکان و هدف از انجام آن و... با یکدیگر متفاوت‌اند که در یک تقسیم‌بندی کلی آن‌ها را به اقسام **معجزه**، **کرامت**، **استدراج** و **سحر** تقسیم می‌کنند. البته از ارهاص و مخرقه و کهانت نیز به عنوان زیر شاخه‌های این حوادث خارق عادت نام می‌برند. متکلمین و متفکرین و اهل نظر هرکدام تعریفی جداگانه در مورد این مسایل ارایه می‌دهند و از دیدگاه خود حوادث خارق عادت را مورد بررسی قرار داده‌اند. دین اسلام و قرآن، قانون علیّت و اعمال خارق‌العاده را می‌پذیرند و به طور گسترده به این بحث پرداخته‌اند. قرآن از حوادثی سخن می‌گوید که انجام آن برای اشخاص عادی غیر ممکن به نظر می‌رسد و در آیاتی به بیان معجزات پیامبران و کرامات برگزیدگان حق پرداخته و ظهور آن را تأیید می‌کند. بنابراین، دیدگاه‌هایی که متفکرین در مورد خوارق عادات و چگونگی انجام آن و علل به وجود آورنده‌ی آن، بیان کرده‌اند، به هم نزدیک است و در اصل و اساس با یکدیگر هم‌نظر و هم‌عقیده هستند.

هدف اساسی این پایان‌نامه تحقیق و تفحص درباره‌ی خوارق عادات (معجزه - کرامت - استدراج) انبیا و اولیای الهی از دیدگاه مولانا در کتاب **مثنوی** است و مقایسه‌ی آن با دیدگاه اهل شیعه است؛ و بر آن است تا جایگاه خوارق عادات، انواع آن و فرق میان خوارق عادات در کتاب **مثنوی**؛ و نقاط اشتراک و افتراق دیدگاه مولوی با علما و عرفای شیعی را در مورد خوارق عادات و نظام اسباب و مسببات و قانون علیّت عمومی مورد بررسی قرار دهد.

ضرورت انجام و کاربرد نتایج تحقیق

از آنجا که بخش گسترده‌ای از ادبیات فارسی را عرفان و تصوّف تشکیل داده است و مسأله‌ی خوارق عادات یکی از موضوعات مهمّ عرفانی است، لذا این موضوع در ادبیات ما از اهمّیت ویژه‌ای برخوردار است. این پایان‌نامه بر آن است که دیدگاه مولانا را در کتاب *مثنوی* در مورد خوارق عادات و انواع آن (معجزه - کرامت - استدراج) مورد بررسی قرار دهد و مقایسه‌ای داشته باشد با دیدگاه اهل شیعه.

سابقه‌ی تاریخی (نظری و تجربی)

باید گفت تاکنون بر پایه‌ی کنکاش‌های نگارنده در مورد خوارق عادات پژوهش‌هایی انجام شده است. از جمله پایان‌نامه‌هایی با عنوان‌های: *شرح و بررسی کرامات شیوخ از دیدگاه کشف‌المحجوب* از معصومه هاشمی‌زاده؛ *تحلیل کرامات اولیا با نگاهی بر مثنوی مولوی* از مهدی سلمانی؛ *کرامات و خوارق عادات بر ادب فارسی از اسماعیل‌پور؛ معجزات و کرامات انبیا و اولیای الهی در آثار منظوم سنایی* از هوشنگ اشرفیان؛ *بررسی کرامات و خوارق عادت در کلیات فارسی از محمدرضا جمهری*؛ و مقاله‌هایی با عنوان‌های *خوارق عادت از دیدگاه متکلمین و عرفا* از علی فتح‌اللّهی، *خوارق عادات (معجزه - کرامت) از نظر مولانا در مثنوی معنوی* از دکتر علی محمد مؤذنی؛ *سبب و مسبب از دیدگاه جبر عارفانه‌ی مولوی* از محمد فولادی و محمدرضا یوسفی؛ *کرامات و خوارق عادات از بهاء‌الدین خرمشاهی؛ جامع کرامات اولیا* از یوسف بن اسماعیل؛ و کتاب‌هایی از جمله *کرامات اولیا* از بهاء‌الدین علم‌الهدی، *کرامات* از رضاقلی رضانی، *نگاهی به کرامات اولیا و تصحیح آن* از علی اکبر صفری، *المعجزه و کرامات ابرار* از عبدالرحمن باقرزاده بابل‌ی، *المعجزه و کرامات اولیا* از احمد بن عبدالسلیم ابن تمیمه که همان‌گونه که از نام آثار یاد شده و با مشاهده و مطالعه‌ی تعداد کمی از این آثار مشخص است در مورد خرق عادت و انواع آن، از

دیدگاه مولانا در کتاب **مثنوی** و مقایسه‌ی بین دیدگاه مولانا با دیدگاه اهل شیعه پژوهش گسترده‌ای صورت نگرفته است؛ و تنها بخش کوچکی از گستره‌ی کار را بررسی کرده‌اند که هنوز گام‌های بسیاری را باید در این راه برداشت. چرا که کتاب مثنوی از جمله کتاب‌های عرفانی است که به خوارق عادات توجه ویژه‌ای کرده است. از طرفی در مورد خوارق عادات و معجزات اولیا و انبیا از دیدگاه شاعران و به خصوص مولانا و عطار و... تحقیق و پژوهش شایسته‌ای انجام نیافته است. در حالی که این بزرگان با الهام از آیات قرآن و زندگی انبیا و اولیا، شاهکارهای عرفانی و ادبی خلق کرده‌اند.

اهداف تحقیق

۱. تعریف خرق عادت و انواع آن از دیدگاه مولانا.
۲. بررسی و مقایسه‌ی دیدگاه مولانا در مثنوی و اهل شیعه در مورد خوارق عادات.

سؤالات اساسی تحقیق

۱. مولانا در مورد خوارق عادات چه دیدگاهی دارد؟
۲. جایگاه خوارق عادات در کتاب مثنوی چگونه است؟
۳. راه آگاهی از علوم انبیا و اولیا چیست؟
۴. در کتاب مثنوی اولیا و کرامات آن‌ها چگونه به تصویر کشیده شده است؟
۵. آشنایی با کرامات اولیا چه تأثیری در زندگی مردم دارد؟

فرضیه‌های تحقیق

۱. دیدگاه مولانا در مورد خوارق عادات تا حدود زیادی، شبیه دیدگاه عرفای دیگر است.

۲. معجزات انبیا و کرامات اولیا، جایگاه ویژه‌ای در کتاب مثنوی دارد.
۳. یکی از راه‌های آگاهی از معجزات انبیا و کرامات برگزیدگان حق، قرآن کریم است.
۴. تصویرهایی که از خوارق عادات در کتاب مثنوی ارائه داده شده، الهام گرفته از قرآن و شریعت است.
۵. معجزه رسالتی است برای آگاهی گمراهان.

بیان روش تحقیق

پژوهش کتابخانه‌ای و از طریق پرسش از صاحب‌نظران و محققین و جستجو در تصاویر کتاب‌ها و اینترنت در مورد خوارق عادات است.

بیان روش‌ها و ابزارهای جمع‌آوری اطلاعات (در صورت لزوم)

روش کتابخانه‌ای.

بیان محدودیت‌های تحقیق

الف) کمبود زمان با توجه به حجم گسترده‌ی کار.

ب) کمبود منابع و مآخذ در شهرستان.

فصل اول

خوارق عادات و انواع آن

تعریف خرق عادت

علت و خوارق عادات

اقسام خوارق عادات و تعاریف آن ها

بخش اول

تعریف خرق عادت

معنای لغوی و اصطلاحی خرق عادت

در کتاب *قاموس قرآن* در تعریف خرق آمده است: معنای لغوی خوارق، جمع خارق به معنی شکافنده و پاره کننده است. در کتاب *مقدس* ذیل کلمه‌ی خرق آمده است؛ خرق: شکافتن. *قاموس* پاره کردن و شکافتن و غیره گفته است، در مجمع شکافتن آمده است. «حَتَّىٰ إِذَا رَكَبَا فِي السَّفِينَةِ خَرَقَهَا قَالَ أَخْرَقْتَهَا لِتُغْرِقَ أَهْلَهَا» (کهف/۷۱)؛ «وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ الْجِنَّ وَخَلَقَهُمْ وَخَرَقُوا لَهُ بَنِينَ وَبَنَاتٍ بِغَيْرِ عِلْمٍ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يُصِفُونَ» (انعام/۱۰۰).

خرق به معنی دروغ ساختن و افتراء نیز آمده است. در *قاموس* هست: (خرق الکذب: صیغه)، در معنی خرق قید فساد لازم نیست، چنان که راغب (متوفی ۵۰۲ هجری قمری) گفته، بلکه اعم است؛ زیرا در آیه‌ی اول (خرقها) که حکایت عمل آن عالم است از روی فساد نبود؛ بلکه (اخرقتها) که کلام موسی است، توأم با فساد است؛ زیرا موسی چنان فهمید. همچنین در نهج البلاغه خطبه‌ی ۱۶ درباره‌ی علم خدا آمده: (خَرَقَ عِلْمُهُ بَاطِنَ غَيْبِ السُّرَاتِ)؛ یعنی علم خدا باطن پوشیده‌ها را شکافته است. پیداست که در این جا و امثال آن قید بودن رویه و قید فساد جاری نیست، ولی در خطبه‌ی ۱۰۷

۱ - تا وقتی که سوار کشتی شدند، [وی] آن را سوراخ کرد. [موسی] گفت: آیا کشتی را سوراخ کردی تا سر نشینانش را غرق کنی؟

۲ - و برای خدا شریکانی از جنّ قرار دادند، با این که [خدا] آن‌ها را خلق کرده است و برای او، بی‌هیچ دانشی، پسران و دخترانی تراشیدند. او پاک و برتر است از آن چه وصف کرده‌اند.

۳ - علمش اسرار غیب را شکافت.

(خَرَقَتِ الشَّهَوَاتِ عَقْلَهُ^۱)؛ قید فساد و بی‌تدبیری جاری است. «وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّكَ لَنْ تَخْرِقَ الْأَرْضَ^۲» (اسراء / ۳۷) (ر.ک: قرشی، ۱۳۶۱: ۲۳۸).

«خوارق جمع خارق است و خارق از خرق و به معنی دروغ و بازی کردن و لباس پاره شده و معانی دیگر آمده» (رضانژاد، ۱۳۸۱: ۲۳۹). «اما در اصطلاح خوارق عادات رویدادی است که برخلاف جریان عادی امور و اشیا و عملکرد معهود قوانین طبیعی باشد؛ قوانینی که از نظر علم امروز، جبری، کمی و مادی‌اند و بلا استثنا و تخطی‌ناپذیر و خرق‌ناشدنی انگاشته می‌شوند. برجسته‌ترین نمونه‌ی آن معجزه است که در همه‌ی ادیان الهی و حتی غیر الهی جهان، سابقه دارد و متدینان به آن ادیان به وقوع آن باور دارند» (خرم‌شاهی، ۱۳۶۵: ۴۵). خرق عادت «فعلی است که برخلاف جریان عادی طبیعت از پیامبران و اولیا سر می‌زند» (زمانی، ۱۳۸۲: ۱۲۷).

در کتاب **کشاف اصطلاحات فنون** در مورد خوارق چنین آمده است: «در عرف علما، همان امری است که برخلاف عادت بروز می‌کند» (التّهانوی، ۱۹۶۷ م: ج ۱، ۴۴۴).

پس هر رویداد و عملی که خلاف عادت باشد، خارق است. فرق خارق و معجزه در این است که معجزه برخلاف خارق مقرون به تعمد و اعمال اراده است. به معجزات و کرامات و قوای غیرعادی که نظام طبیعت و قوانین موجود در آن را برهم می‌زند و در آن تصرف می‌کند، خارق می‌گویند. پس خارق؛ یعنی برهم زننده‌ی نظام طبیعی معلوم. خارق بیشتر به چیزی اطلاق می‌شود که بالاتر از قدرت انسان باشد، نه چیزی که برتر از نظام طبیعت باشد، مانند قدرت بعضی افراد در اتصال با عالم غیب، یا قدرت آن‌ها بر خواندن فکر دیگران و یا برخورداری از نیروی سریع کشف الهام. این امور را از این جهت خوارق می‌نامند که برتر از قدرت انسان قرار دارند، نه از این جهت که برتر از قدرت خداوند است (ر.ک: صلیبا، ۱۳۸۱: ۳۳).

۱ - شهوات عقلش را از بین برد.

۲ - و در [روی] زمین به نخوت گام بر مدار، چرا که هرگز زمین را نمی‌توانی شکافت.